

УДК 371.13:373.3(474)

ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ НОВОЇ ОСВІТНЬОЇ СТРАТЕГІЇ

Дем'яненко В.І.

Київський університет імені Бориса Грінченка

Стаття присвячена дослідженню проблеми формування фахової компетентності майбутнього вчителя початкової школи в проектній діяльності. Представлено досвід використання проектів в ході вивчення студентами педагогіки, зокрема модулів «Основи педагогіки», «Теорія виховання».

Ключові слова: професійна компетентність, фахова компетентність, фахова компетенція, проектна технологія, метод проектів.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах інтеграції України у світовий освітній простір та постійного вдосконалення національної системи освіти значна увага науковців і педагогів-практиків приділяється проблемі формування фахової компетентності майбутнього вчителя. Це значною мірою стосується підготовки вчителів початкової школи, адже їхні компетенції, якості, що формуються в умовах навчання у вищій школі, зокрема креативність, конструктивність, вміння проектувати власну діяльність.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Загальнотеоретичні питання фахової підготовки майбутнього вчителя в контексті модернізації освіти на сучасному етапі висвітлено в роботах Н. Бібік, В. Бондаря, С. Гончаренка, І. Зязюна, О. Савченко, В. Семиченко та ін. Питання фахової компетенції в педагогічній науці вивчаються науковцями В. Беспалько, А. Вербицьким, М. Кларінім, Я. Коломинським, Г. Селевко та ін., які пов'язують розв'язання проблеми фахової компетенції педагогів із технологічною організацією навчання. Проблема визначення сутності та структури фахової компетенції особистості розглядається вченими (О. Абдуллою, Н. Кузьміною, Н. Лобановою, А. Марковою, Л. Мітіною, О. Шиян та ін.) в соціальній, предметно-дисциплінарній та методичній площинах і є однією з актуальних і дискусійних для вищої педагогічної школи [12, с. 43-44]. Проблеми життєвої компетентності особистості, яка має стати основою нової педагогіки – педагогіки життєтворчості, висвітлено в працях І. Єрмакова, Г. Іванюк [6]; проблеми формування професійної компетентності майбутніх вчителів іноземних мов в умовах полікультурного середовища – О. Котенко [8].

Формування цілей статті. З'ясувати та висвітлити сутність фахової компетентності вчителя початкової школи в доцільно організованій проектній діяльності в освітньому процесі Університету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема формування компетентного фахівця знайшла своє відображення у наукових розвідках таких вчених, як В. Адольф [1], І. Бех [2], Н. Бібік [3], Н. Гузій [5], О. Пометун [10], О. Савченко [11], А. Хуторський [13] та ін.

Більшість учених вважає, що професійна компетентність педагога є інтегральною якістю особистості, що включає: професійно-комунікативну, соціально-психологічну, особистісно-мотиваційну, спеціальну або предметну (фахову), аутопсихологічну компетенції.

Оскільки основною проблемою нашого дослідження є виявлення сутності та змісту категорії «фахова компетентність» і ролі проектної діяльності в її формуванні, то логічно, на наш погляд, розпочати аналіз даного поняття.

За різними джерелами фахову компетентність обґрунтовують як у складі професійної компетентності, розглядаючи її як спеціальну, предметну (фахову) компетенцію, так і проводячи між ними аналогію.

В. Петрук обов'язковою складовою професійної компетентності визначає фахову, трактуючи її як складову підготовленості особистості майбутнього фахівця, що проявляється в його здатності та готовності до здійснення конкретного виду професійної діяльності. На думку дослідниці, недостатньо мати фундаментальну теоретичну і практичну складові підготовки, щоб бути компетентним фахівцем, треба бути особистісно, професійно та психологічно готовим і здатним до ефективного застосування набутих фахових знань у професійній діяльності [9].

У наукових розвідках Л. Волошко зазначено, що «фахова компетентність – це особливий тип організації спеціальних знань, умінь і навичок фахівця, що забезпечує йому можливість приймати ефективні рішення в процесі професійної діяльності. Фахова компетентність віддзеркалює сутність спеціальності, яку опановує студент, тому може бути схарактеризована як концептуальна основа підготовки фахівця. Вона відображає рівень сформованості професійних знань, умінь і навичок, його професійну ерудицію, що дозволяють успішно вирішувати три класи задач професійної діяльності: стереотипні, діагностичні та евристичні, що передбачені нормативно-правовими документами вищої школи» [4, с. 24].

Вважаємо за необхідне додати до перерахованих вище компонентів фахової компетентності майбутнього вчителя початкової школи життєву компетентність (І. Єрмаков) – «це, передусім здатність особистості вирішувати проблеми в усіх сферах життєдіяльності, виконувати життєві і соціальні ролі, які ґрунтуються на життєтворчих знаннях, уміннях і навичках, життєвих досягненнях» [6, с. 265-266].

Без життєвої компетентності, яка виступає інтегруючим, спрямовуючим чинником для набуття й реалізації функціональних компетентностей, людина не набуває статусу суб'єкта свого життя, а отже, не здатна стати суб'єктом соціального життя повною мірою [6, с. 331].

Отже, фахова компетентність не зводиться лише до знань, окремих умінь і навичок, а належить до сфери складних умінь і рис особистості.

Поняття «фахова компетенція» досліджується науковцями (Н. Гузій, К. Гуревич, Є. Рапацевич та ін.) в контексті з такими поняттями як «професія», «спеціальність», «фах», що призводить до багатозначності їх розуміння. Н. Гузій пропонує розуміти ці поняття в такій послідовності: «праця – професія – спеціальність (фах)». Термін «фах» в дослідженнях більшості науковців (О. Абдулліна, Н. Гузій, К. Гуревич, Н. Кузьміна, Н. Лобанова, А. Маркова, Л. Мітіна та ін.) отожднюється з поняттям «спеціальність», означає професіональну характеристику безпосереднього виконавця, який володіє сукупністю набутих знань і практичних навичок у якій-небудь галузі матеріального виробництва або культури [5].

Фахова компетенція в освітньо-кваліфікаційній характеристиці Галузевого стандарту підготовки фахівців початкового навчання представлена у вигляді комплексних, інтегрованих умінь, підпорядкованих системі типових завдань професійної діяльності відповідно до виробничих функцій майбутнього вчителя, серед яких І. Шапошнікова виокремлює: охорону життя і здоров'я дитини, освітню, розвивальну, дидактико-методичну, соціально-виховну, ціннісно-орієнтаційну та професійно-особистісного самовдосконалення [15].

Вирішення завдань компетентісної педагогіки ми бачимо у створенні та використанні особистісно-орієнтованих педагогічних технологій, до яких відносять і проектну технологію.

Першим увів поняття «метод проектів» (від лат. *projectus* – кинутий уперед, задумка, план), науково описав його та спробував класифікувати американський професор В. Кілпатрік. Він виокремив чотири типи проектів: втілення ідей (або плану) в зовнішню форму; отримання естетичної насолоди; подолання інтелектуальної перепони; здобуття нових знань та досвіду [7, с. 117-118].

Основою методу проектів були педагогічні концепції американського педагога, психолога, провідного представника філософії прагматизму Д. Дьюї. Проектна технологія акцентувала увагу на доміантній ролі особистості у процесі навчання (школа розглядалася як своєрідне соціокультурне середовище, що створює пасивний ґрунт для всебічного розвитку), на знаннях не як самоцілі, а як засобах досягнення певних практичних результатів.

Метод проектів знайшов своє відображення в ідеях вітчизняних учених 20-х років ХХ ст. (Б. Ігнат'єва, Є. Кагарова, М. Крупеніної, В. Шульгіна). Теоретичні засади групової проектної діяльності були обґрунтовані Є. Полат, Р. Славніним, технологічні – М. Новік.

Загальнотеоретичний аспект проектної технології навчання і виховання на сучасному етапі досліджують Л. Василенко, В. Гузєєв, І. Жуковський, А. Осмоловський, О. Пехота та ін., проектні технології і методики розробляють М. Зятков, Г. Соколова, Н. Хорошко та ін. [14, с. 72-73].

Суть проектної технології – у функціонуванні цілісної системи дидактичних засобів і змісту, методів, прийомів, що адаптує навчально-виховний процес до структурних і організаційних

вимог навчального проектування. Воно, в свою чергу, передбачає системне і послідовне моделювання тренувального розв'язання проблемних ситуацій, що вимагають від учасників освітнього процесу пошукових зусиль, спрямованих на дослідження та розробку оптимальних шляхів їх розв'язання, неодмінний публічний захист проектів та аналіз підсумків їх упровадження. Формування інтелектуального й пошукового досвіду є логічним результатом, а не стратегічною метою такого підходу.

Метод проектної діяльності є одним із перспективних методів у сучасній освіті. Беручи за основу особистісно-орієнтований підхід до навчання і виховання, він розвиває пізнавальний інтерес до різних галузей знань, формує навички співробітництва. Студенти, опановуючи програмний матеріал з різних дисциплін, часто не розуміють його значимості для обраної спеціальності, не можуть визначити його місце і роль у загальній фаховій підготовці, тому не включають ці знання до системи своїх особистісних цінностей. Це успішно вирішується, насамперед, в проектній діяльності.

Серед об'єктивних переваг проектних технологій – їх мотиваційна спрямованість та розвивальне значення. Здобути в процесі реалізації проекту знання не лише набувають особливої міцності та усвідомлення, а й асоціативно пов'язуються з отриманим задоволенням, що стає стимулом до нового пошуку. Пошук, у свою чергу, викликає нові емоції, нові проекти.

Водночас навчальне проектування не лише акцентує проблему в розвитку аналітичних, дослідницьких, комунікативних, організаційних, рефлексійних та інших життєвоважливих умінь і навичок, передбачає їх системне застосування, й цілеспрямовано перевіряє міру їх надійності та ефективності [7, с. 117-118].

Формування фахової компетентності майбутнього вчителя початкової школи, на наш погляд, відбувається через активне включення проектної діяльності до проведення семінарських, практичних та індивідуальних занять з навчальної дисципліни педагогіка (модулі «Основи педагогіки», «Теорія і методика виховання»). Студенти з першого курсу поступово залучаються до різних видів навчальних, наукових проектів. Ми опираємося на існуючу класифікацію проектів, а саме:

- дослідницькі, творчі, інформаційні, практико-орієнтовані;
- комунікації;
- особові (індивідуальні), парні, групові;
- короткотривалі, середньої тривалості, довготривалі тощо.

Студентам першого курсу у процесі вивчення «Основи педагогіки» пропонуються, в основному, короткотривалі, індивідуальні та парні, ігрові, дослідницькі та інформаційні проекти.

Мета таких проектів – вчити самостійно відшуковувати інформацію, систематизувати її, відбирати необхідне, нове для себе; вміти працювати в парі, домовлятися, узгоджувати свої дії; вміти цікаво презентувати віднайдену інформацію перед групою у відведений для цього час.

Орієнтовні теми: «Педагогіка як наука чи мистецтво», «Система педагогічних наук», «Законодавчі та нормативні документи про організацію

освіти в Україні», «Вплив різних чинників на формування особистості».

Студентам других курсів при вивченні «Теорії і методики виховання» пропонуються, крім зазначених вище, проекти середньої тривалості та довгострокові; групові; творчі, практико-орієнтовані.

Мета таких проектів навчити студентів добирати важливу і цікаву інформацію та надавши їй особистісного забарвлення, донести її учням початкової школи з урахуванням їх вікових особливостей.

У проектній діяльності студенти вчаться формувати й визначати мету, завдання, відбирати найбільш раціональні методи та засоби виховного впливу на учнів на кожному етапі їх розвитку; обирати доцільну і цікаву форму проведення виховного заходу, батьківських зборів; передбачити підготовчу роботу, з'ясувавши яким чином будуть задіяні до цієї роботи учні; продумати місце проведення заходу, розміщення його учасників; вміння створювати презентацію тощо. Проектна діяльність – це ще і гарна школа життя, тобто формування життєвої компетентності, оскільки студенти вчаться тут домовлятися, узгоджувати свої дії з діями інших, прислуховуватися до інших, поважати їх думку, обґрунтовувати свої позиції, знаходити потрібні аргументи. Це прекрасна можливість для самовизначення, самореалізації, самоствердження особистості.

Орієнтовні теми: «Національне виховання в сучасній школі», «Професіограма класовода (класного керівника)», «Проектування виховної години (виховного заходу)», «Батьківські збори», «Учнівське самоврядування в початковій школі».

Велике значення, на нашу думку, особливо у початковій школі, має зміст проекту, який доносить до молодшого школяра через ціннісно-орієнтаційну функцію, тому що саме ця функція скерована на внутрішній світ людини, на розвиток усіх її здібностей, фізичних і моральних якостей.

Основою реалізації ціннісно-орієнтаційної функції майбутнім вчителем початкової школи є вміння:

- формувати у дитини уявлення про людину, довкілля і себе в ньому;
- навчати передавати особистісне ставлення до оточуючих подій та організовувати активне спілкування дітей із соціальним та природним оточенням згідно з суспільно прийнятими нормами і правилами поведінки;
- здійснювати аналіз вчинків молодших школярів і формувати у дітей активну життєву позицію [12, с. 43-44].

Зазначимо, що фахова компетентність вчителя – це здатність вирішувати завдання із соціалізації учня, створювати умови для його розвитку.

Використання проектної діяльності з метою формування фахової компетентності можна простежити на прикладі розроблення студентами 3-го курсу напряму підготовки «Початкова освіта» (Іванченко Юлія, Ковальчук Вікторія, Тіга Наталія, Тимошенко Віталія) групового проекту на тему «Життєві цінності в творах Бориса Грінченка», який рекомендується для проведення в 3-4 класах початкової школи.

Проект реалізується шляхом проходження трьох етапів:

- етап проектування, що вимагає розробки моделі, системи та плану реалізації проекту;
- технологічний етап, результатом якого є реалізація системи;
- рефлексивний етап (її результат слугує оцінкою системи).

Важливим є перший етап реалізації проекту. Тут педагог виступає як консультант, організатор, фасилітатор. Органічна взаємодія керівника проекту зі студентами сприяє розвитку їх самостійності, активності, ініціативи; вчить шанувати власну і працю колег по команді, краще розуміти один одного; розвивати комунікативну та організаторську компетентності. Важливим моментом першої фази проекту є вміння визначити найсильніші сторони в оволодінні фаховою компетентністю кожного учасника проекту, бачити своє місце у спільній справі.

Так, студентами була проведена ретельна робота з педагогічними та літературними джерелами: опрацьовані художні твори Б. Грінченка для дітей, педагогічні праці Ш. Амонашвілі, Г. Іванюк, М. Красовицького, О. Матвієнко, А. Погрібного та ін.

У взаємодії зі студентами було визначено мету проекту: розкрити сутність понять «доброта», «милосердя», «людська гідність» на основі творів для дітей Бориса Грінченка; розвивати в учнів готовність до добродійності; стимулювати інтерес до творчості Б. Д. Грінченка. Продумано раціональне використання засобів виховного заходу: фотографії, твори для дітей Б. Д. Грінченка, ілюстрації до твору «Украла», SMART-дошка.

Для отримання позитивного результату надзвичайно важливо продумати підготовчу роботу учнів до виховної години: самостійно прочитати оповідання Бориса Грінченка «Украла» і поміркувати над серією проблемних запитань:

1. Що таке милосердя?
2. Як співчувати і проявляти милосердя словом і ділом?
3. Які людські цінності виховує оповідання «Украла»?

Для проведення виховної години такого змісту дуже важливо викликати емоційний відгук учнів на сприймання матеріалу, з цією метою студентами було використано притчу про серце та продумано залучення школярів до її ілюстрування.

Притча про серце (за Ш. О. Амонашвілі): «Один мандрівник, який довгий час жив у пустелі, прийшов в одне село і став запитувати у кожного з його жителів:

– Чи маєте Ви серце?

Здивувалися люди такому запитанню:

– Для чого це потрібно знати тобі? Чому не запитуєш ти про те, які ми люди? Добрі чи злі? Чесні чи безчесні? Мудрі чи дурні?...

Мандрівник посміхнувся і відповів:

– Головне, щоб у людини було серце, тоді вона буде доброю, чесною, мудрою, бо серце – це початок всіх добродійностей».

Після розглядання ілюстрацій до оповідання Б. Д. Грінченка «Украла», школярам пропонується відповісти на запитання, що спонукають їх задуматись над головними подіями твору:

– Як ви гадаєте, чому Олександра вкрала хліб?

– Як ви оцінюєте поведінку Пріські?

- Як зреагували однокласники на цю подію?
- Якою була поведінка вчителя під час конфлікту?

Для з'ясування причин, які спонукали головних героїв твору до таких дій в ситуації, що склалася, а також підведення дітей до розуміння сутності понять «милосердя», «людська гідність», їм пропонується пригадати, в яких умовах зростали дівчатка, охарактеризувати їхню зовнішність та поведінку, використовуючи авторські характеристики.

Таке завдання діти можуть виконувати в творчих групах. Кожна з них отримує окреме завдання. Після того, як групи прозвітували про виконане завдання, вчитель може представити його результати у вигляді схем на SMART-дошці.

Щоб залучити учнів до роздумів щодо проявів людського милосердя у ставленні до людини, яка один раз оступилася, було поставлене проблемне запитання:

- Якщо людина одного разу оступилася у своєму житті, чи може вона стати чесною?

З метою формування у дітей готовності до доброчинності дітям пропонується серія ігрових вправ: «Незакінчене речення», «Мої добрі справи», «Склади серце милосердної людини», «Павутинка добра».

Так, в ігровій вправі «Незакінчене речення» дітям потрібно продовжити речення, визначивши свою поведінку у запропонованих ситуаціях: мама прийшла втомлена з роботи, і я...; маленький братик сумує, і я...; квітка у вазоні опустила листочки, і я...; друг захворів, і я...; у сестрички не виходить задача, і я...; старенький дідусь підійшов до пішохідного переходу, і я...

Ігрова вправа «Склади серце милосердної людини» дасть можливість узагальнити знання дітей про поняття «милосердя». Діти відшуковують зроблені з паперу кольорові сердечка з назвами доброчинних якостей і розміщують їх на дошці (або обирають «сердечка з доброчинностями» на SMART-дошці).

Підсумовуючи роботу, учитель звертається до учнів зі словами: – Діти, давайте станемо у коло, візьмемося за руки, відчуємо тепло долонь, добро, яке випромінює кожен із нас, щирість і безпосередність. Пригадайте зроблені вами добрі вчинки. Передайте клубочок з нитками тому, хто зробив вам добро, тримаючи нитку в руках, щоб сплести павутинку доброти. І нехай павутинка, яка в нас вийде, стає ще більшою і міцнішою. А я вам бажаю, щоб у Вашому серці завжди жили любов, добро, справедливість, милосердя, повага, співчуття.

Кожна людина потребує милосердя і допомоги у скрутний для неї час. Саме це хотів нам показати Борис Грінченко в своєму творі.

Діти разом із вчителем складають серце милосердної людини із обраних ними доброчинностей.

Висновки та результати дослідження, перспективи подальших розвідок у запропонованому напрямку. Таким чином, ми можемо стверджувати, що проектна діяльність має найкращі можливості для формування фахової компетентності майбутнього вчителя початкової школи. Оскільки трактування понять «фахова компетентність» і «фахова компетенція» є неоднозначним, то проблема потребує подальших досліджень.

Список літератури:

1. Адольф В. А. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя / В. А. Адольф // Педагогика. – 1998. – № 1. – С. 72-75.
2. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2(63). – С. 27-31.
3. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. Випуск 34. Вінниця: ТОВ фірма «Планер». – 2011. – С. 220-224.
4. Волошко Л. Б. Професійна компетентність студентів як предмет психолого-педагогічного аналізу / Л. Б. Волошко // Наука і сучасність. Серія: Педагогіка. Філологія: Збірник наукових праць. – Київ: НПУ, 2005. – Т. 48. – С. 22-32.
5. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти: монографія / Н. В. Гузій. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
6. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: Науково-методичний посібник / За ред. І. Г. Єрмакова. – Запоріжжя: ЦентрІон, 2005. – 640 с.
7. Жолнович Г. Створюємо колективний проект / Г. Жолнович // Проекти в початковій школі: тематика та розробка занять; упоряд.: О. Онопрієнко, О. Кондратюк. – К.: Шкільний світ, 2007. – 128 с. – (Бібліотека «шкільного світу»).
8. Котенко О. В. Концептуальні засади формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи у змісті дисципліни «Методика викладання англійської мови» / О. В. Котенко // Народна освіта. – 2012. – № 3(18).
9. Петрук В. А. Теоретико-методичні засади формування базових професійних компетенцій у майбутніх фахівців технічних спеціальностей: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 / Петрук Віра Андріївна. – Київ, 2008. – 292 с.
10. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: монографія / М-во освіти і науки України; [колектив авт.: Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина та ін.; під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К., 2004. – 266 с.
11. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як чинник модернізації початкової освіти / О. Я. Савченко // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру НАПН України. – Серія «Педагогіка». – 2011. – № 4. – С. 13-17.
12. Удовиченко Г. Фахова компетенція майбутнього вчителя початкової школи: сутність і структура / Ганна Удовиченко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – Випуск 32. – 2010. – С. 43-49.
13. Хуторской А. Ключевые компетентности как компонент личности – ориентированной парадигмы образования / А. Хуторской / Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58-64.

14. Чеховська Л. Й. Проектні технології в процесі вивчення української філології / Л. Й. Чеховська // Українська мова і література у середніх школах, ліцеях, гімназіях і колегіумах. – 2004. – № 3. – С. 72-73.
15. Шапошнікова І. М. Теоретичні засади забезпечення фахової підготовки вчителя початкової школи / І. М. Шапошнікова // Наукові записки: зб. наук. статей Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – К.: НПУ, 2001. – Вип. 38. – С. 131-137.

Демьяненко В.М.

Київський університет імені Бориса Грінченка

ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ В КОНТЕКСТЕ НОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СТРАТЕГИИ

Аннотация

Статья посвящена изучению проблемы формирования специальной компетентности будущего учителя начальной школы в проектной деятельности. Представлен опыт использования проектов в ходе изучения педагогики, в частности модулей «Основы педагогики», «Теория воспитания».

Ключевые слова: профессиональная компетентность, специальная (деятельностная) компетентность, специальная компетенция, проектная технология, метод проектов.

Demianenko V.I.

Borys Grinchenko Kyiv University

PROJECT ACTIVITIES IN THE FUTURE LOOK LIKE AN ELEMENTARY SCHOOL TEACHER IN THE CONTEXT OF A NEW EDUCATION STRATEGY

Summary

Article is dedicated to problems of formation of professional competence of the future teachers of elementary school in the project activities. Presented experience of projects in the course of study subjects teaching cycle, including «The fundamentals of pedagogy» and «Theory and methods of upbringing».

Keywords: professional competence, special competence, special scope, design technology, a method of projects.